

De verstekvonnissen van de Bredase schepenbank tussen 1626 en 1795

door

J. VAN HAASTERT

In een van zijn zeer vele geschriften vraagt de bekende Fries-Bredase historicus Hallema (1893-1973) zich af of er uit de vonnissen enigszins is af te leiden in hoeverre de rechters uit voorbije eeuwen zich gebonden voelden aan bepaalde voorschriften bij het vaststellen van de strafmaat en de strafbaarheid zelf, een kwestie waarover in de literatuur nog verre van eenstemmigheid bestaat. Hij is namelijk van mening, dat over de toenmalige rechtspleging door latere schrijvers vaak een te hard en eenzijdig oordeel is uitgesproken en dat er aanmerkelijk minder streng gestraft werd, dan de plakkatenvoorschriften.¹

Deze uit 1952 daterende verzuchting had in 1977 nog niets aan waarde ingeboet blijkens het door prof. mr. J. E. Spruit geschreven werkje, getiteld „58 miljoen Nederlanders en misdaad en straf”, dat de toen lopende (en in 1979 herhaalde) N.O.S. televisie-serie begeleidde. Spruit stelt hierin nl. het tegenovergestelde.

Nu kan de door Hallema gestelde vraag alleen beantwoord worden aan de hand van een onderzoek van een aaneengesloten reeks vonnissen, over een lange periode en van één rechtbank. Uit de dan vrijgekomen gegevens kan men dan met betrekking tot die éne rechtbank nagaan in hoeverre, al dan niet, de hand werd gelicht met de bestaande wetten, toen plakkatenvoorschriften.

Het onlangs door ons verrichte onderzoek, waarvan de uitkomsten in een vorig jaarboek werden gepubliceerd, voldoet aan deze eisen, omdat het een aaneengesloten reeks vonnissen van de Bredase schepenbank omvat over een periode van 170 jaar.² Tegen het geschrift van Spruit hebben wij dan ook - doch uitsluitend voor wat de Bredase schepenbank betreft - stelling genomen met dien verstande, dat wij de toepassing van

de plakaten van 19 maart 1614, 4 maart 1630, 12 mei 1649, 25 juni 1649, 20 oktober 1693, 31 januari 1695, 9 oktober 1723 en 1 april 1738, alle betrekking hebbende op landlopen en vagebonderen, hebben getoetst aan de terzake gewezen vonnissen tussen 1626 en 1795. Onze conclusie luidde dan ook:

„Als wij dan ook nog weten, dat de meeste plakaten bepaalden, dat de rechters gehouden waren de delinquenten „na rigeur van deesen Placaate te straffen, sonder eenige conniventie (toegevendheid) of dissimulatie (bewimpeling of vergoelijking)” of woorden van gelijke strekking, dan lijkt het ons gerechtvaardigd om aan de hand van alle voorbeelden te concluderen, dat de schepenen van Breda het „quel homme est assez Dieu pour rendre la Justice” steeds voor ogen hebben gehad en dat hun menselijke gevoelens, ook in die harde tijden, toch steeds de bovenhand hebben behouden”.³

Wij willen als aanvulling van deze conclusie de aandacht vestigen op een in het oog springende ontwikkeling bij het bepalen van de strafmaat voor capitale delicten (d.w.z. waarop de doodstraf stond), wanneer de delinquent voortvluchtig was.

De door ons bedoelde ontwikkeling voor wat betreft de zich wijzigende inzichten van de schepenbank met betrekking tot de delinquent komt het duidelijkst tot uitdrukking bij vergelijking van de toegemeten straffen gedurende drie perioden, t.w. het tijdvak van 1626 tot rond 1716, vervolgens de periode van 1716 tot ongeveer 1740 en daarna die van nà 1750.

De periode van 1626 tot 1716.

Tussen 1626 en 1716 werden door de Bredase schepenbank 39 verstekvonnissen geveld. Hieronder bevinden er zich 13 waarvan het delict niet in het vonnis is genoemd, verder: doodslag/moord (21), verlaten van de echtgenoot (1), toverij (1), zware mishandeling (2) en diefstal (1). Zeventien schuldigen bevonden werden ter dood veroordeeld, waar-

van 15 door het zwaard, één door ophanging en één door radbraking. De anderen kregen straffen variërend van *f* 25,— boete tot eeuwige ban.

In de 18e eeuw van 1716 tot en met 1795 komen wij op totaal 91 verstekvonnissen. Voor zover zij gedurende de eerste veertig jaren van die eeuw betrekking hebben op moord of doodslag volgt hieronder een overzicht.

<i>Datum vonnis:</i>	<i>Delict:</i>	<i>Straf:</i>
5 maart 1704	manslag	rechterhand afkappen en wurgen;
27 maart 1706	manslag	onthoofden;
15 november 1708	manslag	onthoofden;
15 november 1710	kindermoord	wurgen;
26 januari 1711	manslag	boete van 100 zilveren ducats;
17 februari 1712	manslag	onthoofden;
17 februari 1712	manslag	onthoofden;
5 december 1715	moord	rechterhand afkappen en wurgen;
13 februari 1717	manslag	eeuwige ban o(p) p(ene) v(an) onthoofden;
19 juni 1717	manslag	eeuwige ban o.p.v. onthoofden;
18 juni 1718	manslag	eeuwige ban o.p.v. onthoofden;
15 december 1718	moord	eeuwige ban o.p.v. als moordenaar ter dood gebracht te zullen worden;
7 februari 1719	manslag	eeuwige ban o.p.v. onthoofden;
7 februari 1719	manslag	eeuwige ban o.p.v. naar bevind van zaken aan den lijve gestraft te zullen worden;
8 juli 1719	kindermoord	eeuwige ban o.p.v. doodstraf;
20 december 1719	manslag	eeuwige ban o.p.v. „capitalijk” gestraft te worden;
7 mei 1720	manslag	boete van <i>f</i> 75,—;
29 juni 1720	manslag	eeuwige ban o.p.v. radbraken;
29 juni 1720	moord	eeuwige ban o.p.v. „capitalijk” gestraft te worden;
17 mei 1721	kindermoord	eeuwige ban o.p.v. als moordenaar gestraft te worden; ⁴

<i>Datum vonnis:</i>	<i>Delict:</i>	<i>Straf:</i>
29 februari 1723	manslag	eeuwige ban o.p.v. onthoofden;
12 juli 1724	manslag	absolutie;
20 september 1724	moord	eeuwige ban o.p.v. als moordenaar terecht te staan;
26 januari 1726	kindermoord	eeuwige ban o.p.v. aan lijf en leven te worden gestraft;
26 januari 1726	moord	eeuwige ban o.p.v. aan lijf en leven te worden gestraft;
26 januari 1726	kindermoord	eeuwige ban o.p.v. aan lijf en leven te worden gestraft;
18 september 1728	moord	eeuwige ban o.p.v. rechterhand afkappen en wurgen;
6 april 1729	moord	rechterhand afkappen en ophangen;
6 juni 1733	manslag	eeuwige ban o.p.v. onthoofden;
6 juni 1733	manslag	eeuwige ban o.p.v. ophangen;
17 oktober 1733	moord	eeuwige ban o.p.v. radbraken;
17 oktober 1733	manslag	eeuwige ban o.p.v. nadere berechting;
28 april 1736	manslag	eeuwige ban o.p.v. doodstraf;

Uit het bovenstaande blijkt, dat tot 1716 bij vonnis werd vastgelegd, welke straf aan de misdadiger voltrokken moest worden, in geval hij in handen van de justitie viel.

De periode van 1716 tot omstreeks 1740.

Na 1716 volgt dan een overgangperiode van ongeveer twintig jaren, waarin de delinquent in ieder geval voor eeuwig werd verbannen. In het merendeel der vonnissen werd tevens bepaald welke straf hij zou moeten ondergaan, indien men de veroordeelde, die in strijd met zijn verbanning gehandeld had, later binnen het rechtsgebied van de Bredase Schepenbank zou arresteren. Daarnaast begon kennelijk de mening veld te winnen, dat aan een proces, waarbij een van de partijen niet aanwezig

is, iets ontbreekt. Wel stond nog vast, dat de delinquent ter dood gebracht moest worden, doch men liet de mogelijkheid open nader te bekijken op welke wijze.

De periode na 1750.

Tussen 12 december 1742 en 21 februari 1750 komen geen verstekdoodvonnissen voor. Vanaf die laatste datum kende men slechts één straf: een korter of langer bannissement, afhankelijk van het delict. Hieraan werd altijd de bepaling toegevoegd, dat bij arrestatie van de delinquent naar bevind van zaken gehandeld zou worden.

Ons dunkt deze veranderde instelling juist. Bij een strafproces moet men altijd de woorden van Garraud in het oog houden: „dans le procès pénal c'est un individu et non un fait qu'il faut juger; un criminel et non un crime” of, zoals Van Hamel het in zijn „Inleiding tot de studie van het Nederlandsche Strafrecht” zo treffend juist uitdrukt: „De strafmaatregelen zijn niet een reactie tegen zekere gebeurtenissen, waarvoor de aansprakelijke personen worden gezocht, maar een reactie tegen de personen naar aanleiding van hun doen. Het psychische is alles, het materiële is alleen iets voor zover daaruit het psychische blijkt”.

Welke filosofie zat er achter deze veranderde instelling? Gaf men blijk van realiteitszin doordat men zich de kosten en moeite van een volledige procesvoering wilde besparen waar het vonnis toch niet geëxecuteerd kon worden, of maakte men zich op de meest simpele wijze van de zaak af door zware misdadigers maar voor eeuwig te verbannen? Wij weten het niet, doch waar wij reeds zagen, dat de schepenen mensen waren en geen machines, houden wij het er op, dat de geest van de nieuwe tijd, zo voortreffelijk verwoord in de werken van Voltaire, Howard en Beccaria, ook tot Breda was doorgedrongen.

Wat gebeurde er echter indien een bij verstek veroordeelde misdadiger gearresteerd en opnieuw berecht werd? Men moet zich hierbij realiseren, dat de arm van de justitie betrekkelijk kort was en slechts reikte tot de grenzen van het eigen rechtsgebied. Waar de veroordeelde wel

begreep wat hem te wachten stond, zal hij er voor gezorgd hebben, die grenzen niet te overschrijden. In concreto zijn ons dan ook slechts twee gevallen bekend. Het eerste betrof een manslag, gepleegd op 25 oktober 1716. Bij vonnis van 18 juni 1718 werd de dader, de Bredase burger Thomas Bouwkens, bij verstek voor eeuwig verbannen op pene van onthoofd te worden bij overtreding van het vonnis. Nadat Bouwkens 23 jaar later toch was gearresteerd werd op 21 januari 1741 een tweede vonnis in deze zaak gewezen (d.w.z. bijna 25 jaar na het delict en bijna 23 jaar na het verstekvonnis). Uit de processtukken blijkt, dat de gedetineerde zijn slachtoffer dusdanig met een mes had gestoken, dat deze dientengevolge op 30 oktober 1716 was overleden. „Sonder eenige regard te nemen op de geproponeerde exceptie rei judicatae (exceptie van gewijsde zaak) ter rolle van den 17 September 1740 geproponneert” werd Bouwkens daarna veroordeeld tot 30 jaar ban. Opgemerkt mag worden, dat de bank ook hier het recht niet in alle vigueur heeft toegepast en haar eigen verstekvonnis heeft gedesavoueed. Verder roept deze zaak te veel vragen op, o.a. hoe het stond met een eventuele verjaringstermijn, om hier verder commentaar op te leveren.

De tweede zaak betrof het feit dat de 47-jarige Johan Smits op 11 september 1728 Judocus Henneman, „tavernier in de herberge, alwaar de Rosse Kam uijthangt, buijten de Bosschepoort” met een mes had gedood. Bij verstekvonnis van 6 april 1729 werd hij veroordeeld om, mocht hij in handen van de justitie vallen, opgehangen te worden nadat eerst zijn rechterhand zou zijn afgekapt. Zijn dood lichaam zou vervolgens op een rad gesteld worden, waarbij zijn afgehouden rechterhand met een mes boven zijn hoofd gestoken zou worden. In maart 1735 werd hij door de gerechtsdienaren van de Hoge Vierschaar van Schie-land onder Rotterdam gearresteerd en naar Breda getransporteerd. Na op 17 juni 1735 op de gevangentoren te Breda aan tortuur te zijn onderworpen werd hij op 1 juli d.a.v. onthoofd. Hoewel deze zaak voor de delinquent dus minder gunstig afliep dan de vorige, was het eindvonnis aanmerkelijk minder gruwelijk dan het verstekvonnis.

Tot slot willen wij nog wijzen op een opvallend verschil tussen de

opgelegde doodstraffen bij vonnis en bij verstekvonnis. In de jaren 1626 tot en met 1795 werden 91 civiele (dus geen militaire) doodvonnissen voltrokken, te weten: 9 door onthoofding, 9 door radbraking, 14 door wurging en 59 door ophanging. In percentages uitgedrukt komt dit ruwweg neer op 10, 10, 15 en 65%. Bij verstekvonnissen, voor zover de wijze van ter dood brengen werd bepaald, liggen deze percentages globaal op resp. 71, 8, 11 en 8%. Dit wijst er o.i. op, dat schepenen zich realiseerden, dat hun door de afwezigheid van de verdachte bepaalde gegevens werden onthouden. Zij gunden de man dan „the benefit of the doubt” en veroordeelden hem meestal tot de minst ontterende doodstraf: die door het zwaard.

AANTEKENINGEN

- ¹ A. Hallema, „Strafbaarheid, strafmaat en straffeloosheid, alsmede de verhouding tussen gevangenis- en andere straffen blijkens vonnissen van de Amsterdamse schepenbank voornamelijk uit de eerste helft van de 17e eeuw”, *Verlagen en Mededeelingen van de Vereeniging tot uitgaaf der bronnen van het Oud-Vaderlandsche recht, deel X, no. 4*, 570-646.
- ² J. van Haastert, „Beschouwingen bij de criminele vonnissen van de schepenbank van de stad Breda uit de jaren 1626 tot 1795”, *Jrb. Oranjeboom XXIX* (1976) 56-106.
- ³ J. van Haastert, „De schepenbank van Breda en de Nederlandse Omroep Stichting”, *Nederlands Tijdschrift voor Criminologie XIX* (1977) 293-303.
- ⁴ Uit enkele aantekeningen in de Acten Magistraal blijkt, dat premies werden uitgelooft om voortvluchtige moordenaars op te sporen, t.w.:
GAB, Hingman, 41, 24 februari 1721: Premie van 100 rijksdaalders „gesteld op eenen Leendert Janssen Voets, welke seker vrouwspersoon soude vermoort hebben”.
GAB, Hingman, 45, 13 september 1728: Premie „gesteld voor den ontdekker van den persoon van Joh. Smits”.